

Pranešimas buvo perskaitytas 2016 m. rugsėjo 2 d. Lietuvos Respublikos Prezidento rūmuose vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Europos žmogaus teisių konvencijos įgyvendinimas – tarp subsidiarumo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo priežiūros“.

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKOS ĮTAKA LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJAI

Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime konstatavo, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui. Ši savotiška klasika tapusi ir šiandieninėje Konstitucinio Teismo praktikoje nuosekliai pasitelkiama formuluotė leidžia kelti ne vieną klausimą. Nors terminas „Lietuvos teisė“ apima visus teisės aktus, įskaitant ir aukščiausiąją teisę – Konstituciją, galima klausti, ar konstituciocentrinė Lietuvos teisinės sistemos samprata nepaneigia galimybės laikyti EŽTT jurisprudenciją Konstitucijos aiškinimo šaltiniu. Jei ne, koku mastu EŽTT jurisprudencija yra reikšminga aiškinant Konstituciją? Kokios yra jos įtakos Konstitucijos aiškinimui ribos?

Į šiuos bendruosius klausimus ir norėčiau sutelkti dėmesį savo pranešime. Todėl pirmiausia atskleisiu Konstitucijos atvirumo Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) teisei, t. y. Konvencijai ir EŽTT praktikai, prielaidas. Tuomet Konvencijos reikšmę konstitucinei jurisprudencijai, arba vadinamajai gyvajai Konstitucijai, iliustruosiu keliomis reikšmingiausiomis konstitucinės justicijos bylomis.

Konstitucijos atvirumo Konvencijos teisei prielaidos. Be abejo, pirmiausia reikėtų pažymėti, kad Lietuvos teisinė sistema yra konstituciocentrinė, t. y. grindžiama Konstitucijos viršenybės principu. Tai, be kita ko, lemia, kad, kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos normų ir principų negalima aiškinti remiantis įstatymų leidėjo ir kitų teisėkūros subjektų priimtais aktais, nes taip būtų paneigta Konstitucijos viršenybė teisės sistemoje¹. Atsižvelgiant į tai, kad ratifikuotos tarptautinės sutartys formaliai turi įstatymo teisinę galią (tai ne kartą yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas), gali atrodyti, kad Konvencija, kartu ir ją aiškinanti EŽTT praktika, taip pat negali būti Konstitucijos aiškinimo šaltiniu.

Vis dėlto drįsčiau teigti, kad toks įspūdis būtų klaidingas.

Visų pirma Konvencija yra išskirtinę tarptautinę teisinę reikšmę turinti tarptautinė sutartis. Ypatingą Konvencijos prigimtį Konstitucinis Teismas pabrėžė dar 1995 m. sausio 24 d. išvadoje dėl tam tikrų jos nuostatų atitikties Konstitucijai. Jis pažymėjo, kad „Konvencija yra ypatingas

---

¹ Konstitucinio Teismo *inter alia* 2001 m. liepos 12 d., 2006 m. kovo 28 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai.

tarptautinės teisės šaltinis, turintis ypatingą tikslą – siekti, kad būtų įgyvendinamos Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje skelbiamos teisės. Šiuo, tai yra tikslo, požiūriu Konvencija atlieka tokią pat funkciją kaip ir konstitucinės žmogaus teisių garantijos, nes Konstitucija įtvirtina šias garantijas šalyje, o Konvencija – tarptautiniu lygiu. Taigi Konvencijos nuostatos, apibrėžiančios žmogaus teises ir laisves, gali būti taikomos kartu su Konstitucijos nuostatomis, jeigu jos pastarosioms neprieštarauja².

Antra, pačioje Konstitucijoje eksplicitiškai ir implicitiškai yra įtvirtinti tarpusavyje susiję principai, suponuojantys Konstitucijos atvirumą tarptautinei teisei, ypač žmogaus teisių apsaugos srityje, taigi – ir atvirumą Konvencijos teisei. Tai pagarbos tarptautinei teisei principas, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės principas ir valstybės geopolitinės orientacijos principas.

Pagrindinis principas šiuo požiūriu yra pagarbos tarptautinei teisei principas, t. y. principas *pacta sunt servanda*, reiškiantis imperatyvą sąžiningai vykdyti pagal tarptautinę teisę priimtus Lietuvos Respublikos įsipareigojimus, kylančius tiek iš tarptautinių sutarčių, tiek iš bendrosios tarptautinės teisės normų³. Šis principas, esantis Lietuvos konstitucine tradicija, yra įtvirtintas Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalyje ir, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, sudaro neatskiriama konstitucinio teisinės valstybės principo dalį⁴. Tuo tarpu vienas esminių teisinės valstybės požymių – asmens teisių ir laisvių apsauga⁵.

Šiame kontekste galima paminėti, kad, vadovaujantis bendrai pripažįstama plačiaja, arba materialiaja, teisės viršenybės samprata (neapsiribojančia formaliaisiais teisėtumo reikalavimais), nacionalinių teisės normų atitiktis tarptautinėms žmogaus teisių normoms ir standartams reikalavimas laikomas neatsiejama teisės viršenybės dalimi⁶. Pavyzdžiui, Venecijos komisijos (Europos Tarybos patariamąsios institucijos konstitucionalizmo ir teisės viršenybės klausimais) paskelbtame Teisės viršenybės aspektų kontroliniame sąraše tarptautinės teisės ir ypač tarptautinių žmogaus teisių normų laikymasis patenka į teisėtumo, kaip teisės viršenybės elemento, turinį⁷.

Pagarbos tarptautinei teisei principą papildo kiti du konstituciniai principai, suponuojantys Lietuvos valstybės integraciją į demokratinių valstybių bendruomenę, kurią vienija pagarba prigimtiniams žmogaus teisėms. Tai atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės principas ir valstybės geopolitinės orientacijos principas. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „atviros,

² Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtąjo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

³ Pgl. su Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimu.

⁴ Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d., 2014 m. kovo 18 d. nutarimai.

⁵ Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d., 2016 m. balandžio 27 d. nutarimai.

⁶ Žr., pvz., teisės viršenybės apibrėžimą, įtvirtintą JT generalinio sekretoriaus 2004 m. pranešime Saugumo Tarybai: „teisės viršenybė reiškia valdymo principą, pagal kurį visi asmenys, institucijos ir subjektai, tiek viešieji, tiek privatūs, įskaitant pačią valstybę, yra atskaitingi pagal viešai paskelbtus, lygiai vykdomus ir nepriklausomai taikomus įstatymus, atitinkančius tarptautines žmogaus teisių normas ir standartus“ (Report of the Secretary-General on the rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies (S/2004/616), para. 6).

⁷ Europos komisija „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisija). Teisės viršenybės aspektų kontrolinis sąrašas, 2016. Prieiga per internetą: <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e)>.

teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekis suponuoja atvirumą universalioms demokratinėms vertybėms, integraciją į šiomis vertybėmis grindžiamą tarptautinę bendriją⁸. Šis siekis taip pat sietinas su Konstitucijos atvirumu pažangiai tarptautinės teisės raidai ir jos humanizacijai.

Valstybės geopolitinės orientacijos principas, reiškiantis Lietuvos narystę Europos Sąjungoje bei NATO ir būtinumą vykdyti atitinkamus su šia naryste susijusius tarptautinius įsipareigojimus, taip pat kreipia atvirumo tarptautiniams įsipareigojimams žmogaus teisių srityje linkme, nes yra grindžiamas Lietuvos vertybiniu bendrumu su demokratinėmis Vakarų valstybėmis⁹. Tokio vertybinio bendrumo, kylančio iš pagarba demokratijai, žmogaus teisėms ir teisės viršenybei grindžiamo bendro paveldo, idėja yra išreikšta tiek Europos Tarybos statuto, tiek Konvencijos preambulėse. Tuo tarpu EŽTT ne kartą Konvenciją yra pavadinęs „konstituciniu Europos viešosios tvarkos instrumentu“¹⁰ ir pažymėjęs, kad „teisės viršenybė, kaip vienas iš pamatinių demokratinės visuomenės principų, yra įkūnyta visuose Konvencijos straipsniuose“¹¹.

Trečia, ir iš Konstitucinio Teismo nagrinėjamų bylų matyti, kad, atsižvelgiant į minėtus principus, Konvencijos teisė turi didelę reikšmę aiškinant Konstitucijos nuostatas.

Statistiniai duomenys rodo, kad Konvencijos ir (arba) EŽTT praktika iš viso remtasi 28 proc. nutarimų, susijusių su žmogaus teisių tematika. Santykinai nedidelį procentą lemia tai, kad dauguma tokio pobūdžio bylų yra dėl socialinių teisių. Tačiau Konvencijos teise remiamasi absoliučioje daugumoje konstitucinės justicijos bylų, susijusių su teise į teisingą teismą, nuosavybės apsauga, saviraiškos ir informacijos laisve, privataus gyvenimo neliečiamumu ir rinkimų teise.

Toliau pristatysiu kelias, mano manymu, reikšmingiausias konstitucinės justicijos bylas, iliustruojančias aptartų konstitucinių principų nulemtą Konvencijos teisės reikšmę konstitucinei jurisprudencijai.

Byla dėl mirties bausmės konstitucingumo (1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Pirmoji iš šių bylų – daugumai čia esančiųjų gerai žinoma 1998 m. Konstitucinio Teismo nagrinėta byla dėl mirties bausmės konstitucingumo. Visuomenei labai palaikant mirties bausmę, trūko politinės valios ją panaikinti, todėl Seimo narių grupė kreipėsi į Konstitucinį Teismą ir šio jautraus – mirties bausmės – klausimo sprendimą perkėlė iš politinio lygmens į teisinį.

Savo ruožtu Konstitucinis Teismas turėjo nuspręsti, koku požiūriu vadovautis – formalioju ar paremtu gyvosios Konstitucijos idėja. Vadovaudamasis formalioju požiūriu, jis galėjo atsakyti, kad Konstitucija nedraudžia mirties bausmės, nes Konstitucijos tekste ji neminima, be to, tuo metu

---

⁸ Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas.

⁹ Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas.

¹⁰ *Loizidou prieš Turkiją* (išankstiniai prieštaravimai), peticija Nr. 15318/89, EŽTT Didžiosios kolegijos 1995 m. kovo 23 d. sprendimas, 75 punktas; *Al-Skeini ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, peticija Nr. 55721/07, EŽTT Didžiosios kolegijos 2011 m. liepos 7 d. sprendimas, 141 punktas.

¹¹ *Amuur prieš Prancūziją*, peticija Nr. 19776/92, EŽTT 1996 m. birželio 25 d. sprendimas, 50 punktas; *Iatridis prieš Graikiją*, peticija Nr. 31107/96, EŽTT Didžiosios kolegijos 1999 m. kovo 25 d. sprendimas, 58 punktas.

Lietuva dar nebuvo Konvencijos Protokolo Nr. 6 dėl mirties bausmės panaikinimo šalis. Tačiau Konstitucinis Teismas, kaip matyti iš jo argumentacijos, vadovavosi požiūriu, grindžiamu pagarba prigimtinėms žmogaus teisėms ir atvirumu tarptautinės teisės humanizacijos tendencijoms, ypač atsiskleidžiančioms Europos Tarybos kontekste.

Ši byla reikšminga ir tuo, kad nors Konstitucijos tekste nuoroda į vadovavimąsi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis tiesiogiai susieta tik su Lietuvos užsienio politikos sritimi, Konstitucinis Teismas konstatavo, jog „Lietuvos valstybė, pripažindama tarptautinės teisės principus ir normas, šalies gyventojams negali taikyti iš esmės kitokių standartų; save laikydama lygiateise tarptautinės bendrijos nare, ji savo valia priima ir pripažįsta šiuos principus bei normas, jos papročius, dėsningai integruojasi į pasaulio kultūrą ir tampa natūralia jos dalimi“¹². Galima teigti, jog taip pirmą kartą buvo išreikšta idėja, kad tarptautinės teisės normos, ypač žmogaus teisių srityje, taigi ir Konvencijos teisė, turėtų būti laikomos minimaliu būtinu konstituciniu nacionalinės teisės standartu.

Vertindamas mirties bausmės konstitucingumą, Konstitucinis Teismas pagrindinį dėmesį skyrė pažangiai tarptautinės teisės raidai, t. y. aiškėjančiai tarptautinei tendencijai panaikinti mirties bausmę. Nors tuometinėje EŽTT praktikoje (konkrečiai – *Soering* byloje) Konvencija aiškinta kaip neįtvirtinanti bendro mirties bausmės draudimo¹³, Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad Konvencija ir jos 2 straipsnis orientavo Europos Tarybos nares į mirties bausmės atsisakymą, o Konvencijos Protokolas Nr. 6 jau tiesiogiai įtvirtino mirties bausmės panaikinimą. Pažymėta ir tai, kad Europos Taryba vis griežčiau reikalavo šią bausmę panaikinti. Atsižvelgdamas į šias aplinkybes, Konstitucinis Teismas padarė išvadą, kad mirties bausmės panaikinimas Europoje tampa visuotinai pripažinta norma. Šiame kontekste buvo pažymėta, kad tuo metu Lietuva buvo viena iš tik penkių Europos Tarybos valstybių, nepasirašiusių Konvencijos Protokolo Nr. 6.

Žmogaus orumą ir gyvybę Konstitucinis Teismas išskyrė kaip ypatingas vertybes, kurių apsaugą turi garantuoti Konstitucija. Tokia pozicija gali būti siejama ir su EŽTT praktika, kurioje Konvencijos nuostatos, įtvirtinančios teisę į gyvybę ir teisę nepatirti kankinimo, nežmoniško ar orumą žeminančio elgesio, yra pripažįstamos pamatinėmis Konvencijos nuostatomis,

---

¹² Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas dėl Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės.

¹³ EŽTT byloje *Soering prieš Jungtinę Karalystę* išaiškino, kad nors mirties bausmė Konvencijos narėse *de facto* nebeegzistuoja, evoliuciniu Konvencijos aiškinimu negali būti naudojamas išvadai, kad Konvencijos 3 straipsnis draudžia mirties bausmę, daryti, nes, pirma, tokia išvada paneigtų Konvencijos 2 straipsnio 1 dalyje susitariančiųjų valstybių eksplicitiškai įtvirtintą galimybę taikyti mirties bausmę, antra, Protokolo Nr. 6 priėmimas rodo, kad valstybės narės pasirinko įprastą Konvencijos keitimo procedūrą, o tai užkerta kelią remtis „vėlesne sutarties šalių praktika“ kaip patvirtinančia mirties bausmės atsisakymą (*Soering prieš Jungtinę Karalystę*, peticija Nr. 14038/88, EŽTT Plenarinės kolegijos 1989 m. liepos 7 d. sprendimas).

įkūnijančiomis Europos Tarybą sudarančių demokratinių visuomenių esmines vertybes¹⁴. Konstitucinis Teismas taip pat atsižvelgė į EŽTT byloje *Airija prieš Jungtinę Karalystę (1978 m.)* apibūdintus draudžiamo elgesio (kankinimo, nežmoniško elgesio, orumą žeminančio elgesio) tipus ir pažymėjo mirties bausmės negrįžtamumą bei žiaurumą, taip pat tai, kad šios bausmės vykdymas paneigia žmogaus orumą, nes valstybė asmenį tuomet traktuoja tik kaip objektą, kuris turi būti pašalintas iš žmonių bendrijos.

Akivaizdu, kad šioje byloje tarptautinių žmogaus teisių apsaugos standartų raida, konkrečiai – europinio mirties bausmės nepriimtino standarto formavimasis, atliko reikšmingą, gal net lemiamą, vaidmenį pastiprinant argumentaciją, nulėmusią išvadą dėl bausmės, kuri Europos Tarybos laikoma „netikslinga civilizuotoje visuomenėje, besivadovaujančioje teisės viršenybe ir pagarba žmogaus teisėms“¹⁵, nekonstitucingumo. Kartu ši byla atskleidė, kad jau 1998 m. Konstitucinis Teismas Konvencijos teise vadovavosi kaip vienu iš Konstitucijos aiškinimo šaltinių. Be to, Konvencijos teisė suvokta kaip minimalus ir kintantis standartas, kuriuo turi vadovautis Konstitucinis Teismas. Taigi jau tada jis jautė pareigą aiškinti Konstituciją suderintai su Konvencija ir, atsižvelgdamas į Europos Tarybos poziciją bei Konvencijos teisės raidą mirties bausmės draudimo linkme, taikyti net aukštesnį konstitucinį žmogaus teisių apsaugos standartą, nei būtų privaloma pagal formaliai saistančius tarptautinius įsipareigojimus.

Byla dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos konstitucingumo (2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas). Panašiai galima apibūdinti ir Konstitucinio Teismo nagrinėtą bylą dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos konstitucingumo.

2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad konstitucinė šeimos samprata **turi būti** aiškinama atsižvelgiant ir į tarptautinius Lietuvos valstybės įsipareigojimus, prisiimtus ratifikavus Konvenciją. Tokia formuluotė ne tik rodo eksplicitinį Konvencijos teisės kaip Konstitucijos aiškinimo šaltinio pripažinimą, bet ir suponuoja Konstitucinio Teismo pareigą aiškinti Konstituciją suderintai su Konvencija.

Šioje byloje Konstitucinis Teismas atsižvelgė į tai, kad EŽTT jurisprudencijoje šeimos samprata (iš tiesų EŽTT vartoja „šeimos gyvenimo“ sampratą) neapsiriboja tradicinės šeimos, kuriamos santuokos pagrindu, sąvoka; Konvencijos 8 straipsnio, įtvirtinančio teisę į pagarbą šeimos gyvenimui, prasme yra ginami ir kiti bendro gyvenimo santykiai, kuriuos apibūdina asmenų tarpusavio ryšių pastovumas, prisiimtų įsipareigojimų pobūdis, bendrų vaikų turėjimas ir kt. Konkrečiai tariant, Konstitucinis Teismas rėmėsi bylomis *Marckx prieš Belgiją (1979)*, *Kroon ir kt. prieš Nyderlandus (1994)*, *Keegan prieš Airiją (1994)* ir *El Boujaidi prieš Prancūziją (1997)*.

¹⁴ *Soering prieš Jungtinę Karalystę*, peticija Nr. 14038/88, EŽTT Plenarinės kolegijos 1989 m. liepos 7 d. sprendimas, 88 punktas; *McCann ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, peticija Nr. 18984/91, EŽTT Didžiosios kolegijos 1995 m. rugsėjo 7 d. sprendimas, 147 punktas.

¹⁵ http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Others_issues/Death_Penalty/default_en.asp

Ši EŽTT praktika Konstituciniam Teismui tapo svarbiu įkvėpimo šaltiniu atskleidžiant konstitucinę šeimos sampratą ir suteikiant pirmenybę šeimos santykių turiniui, o ne formai. Konstitucinis Teismas ne tik formaliai (t. y. remdamasis Konstitucijos tekstu) atskyrė konstitucinius santuokos ir šeimos institutus, bet ir, atsižvelgdamas į EŽTT praktiką, suformulavo išvadą, kad „konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prierašumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi“. Taigi buvo nuspręsta, jog Seimas, nustatęs, kad šeima yra laikomi tik susituokę ar buvę susituokę vyras ir moteris bei jų vaikai (įvaikiai), nesilaikė iš Konstitucijos kylančios šeimos, kaip konstitucinės vertybės, kuri gali būti sukurta ne tik santuokos pagrindu, sampratos. Taip suderinęs Konstitucijos aiškinimą su Konvencijos teise Konstitucinis Teismas sudarė sąlygas užkirsti kelią diskriminaciniam reguliavimui ateityje ir užtikrinti lygias garantijas visoms šeimoms.

Byla dėl baudžiamosios atsakomybės už genocidą (2014 m. kovo 18 d. nutarimas). Trečia byla, kurioje Konvencijos teisė turėjo reikšmingą įtaką konstitucinių garantijų aiškinimui, susijusi su baudžiamąja atsakomybe už genocidą.

Šioje byloje Konstitucinis Teismas turėjo spręsti du klausimus: pirma, įvertinti Baudžiamajame kodekse įtvirtinto genocido apibrėžimo, platesnio nei nustatytasis pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas (t. y. apimančio ne tik nacionalinių, etninių, rasinių ar religinių, bet ir socialinių ar politinių grupių naikinimą), konstitucingumą; antra, įvertinti baudžiamosios atsakomybės už genocidą, nukreiptą prieš socialines ar politines grupes, atgalinio taikymo atitiktį Konstitucijai.

Konvencijos teisė šioje byloje buvo reikšminga antruoju aspektu, t. y. konstitucinio principo *nullum crimen, nulla poena sine lege*, kuris visuotinai laikomas svarbiu teisės viršenybės elementu, turinio aiškinimui. Konstitucinis Teismas toliau plėtojo byloje dėl mirties bausmės implicitiškai matomą tarptautinių žmogaus teisių normų kaip minimalaus konstitucinio standarto sampratą ir konstatavo, kad „Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai <...> negali nustatyti žemesnių standartų, negu nustatyti pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas. Tokio reikalavimo nepaisymas būtų nesuderinamas su Konstitucijos preambulėje įtvirtintais atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekiais, kuriuos išreiškia konstitucinis teisinės valstybės principas“¹⁶.

Todėl Konstitucinis Teismas atsižvelgė į Konvencijos 7 straipsnį ir reikšmingą EŽTT praktiką (konkrečiai remtasi bylomis *Maktouf ir Damjanovic prieš Bosniją ir Hercegoviną (2013)*, *Kononov prieš Latviją (2010)*, *Kolk ir Kislyiy prieš Estiją (2006)* ir *Papon prieš Prancūziją (Nr. 2)*

---

¹⁶ Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas.

(2001)) ir padarė išvadą, kad principo *nullum crimen, nulla poena sine lege* išimtis, pagal kurią baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus pagal tarptautinę teisę ar bendruosius teisės principus nustatantys nacionaliniai įstatymai gali turėti grįžtamąją galią, netaikoma nusikaltimams, apibrėžiamiems tik pagal nacionalinę teisę. Taigi konstitucinio principo *nullum crimen, nulla poena sine lege* nebūtų paisoma, jeigu baudžiamuosiuose įstatymuose būtų nustatyta grįžtamoji jų galia nusikaltimams, apibrėžiamiems tik pagal nacionalinę teisę.

Atsižvelgdamas į tai, Konstitucinis Teismas pripažino, kad Baudžiamojo kodekso nuostatos, kuriomis buvo numatyta galimybė teisti už genocidą asmenį, atlikusį veiksmus, kuriais buvo siekiama sunaikinti visą arba dalį socialinės ar politinės grupės, kai šie veiksmai buvo atlikti iki nustatant atsakomybę už žmonių, priklausančių socialinei ar politinei grupei, genocidą, prieštaravo Konstitucijai, įskaitant konstitucinį teisinės valstybės principą.

Taigi ši byla taip pat patvirtina, kad Konvencijos teisė konstitucinėje jurisprudencijoje suvokiama kaip minimalus konstitucinis standartas ir Konstitucinis Teismas jaučia pareigą aiškinti Konstituciją suderintai su Konvencijos normomis.

Konstitucijos pataisų konstitucingumas (2014 m. sausio 24 d. ir 2014 m. liepos 11 d. nutarimai). Kalbant apie žmogaus teisių požiūriu reikšmingiausias konstitucinės justicijos bylas, reikėtų paminėti ir tas, kuriose Konvencijos teisė turėjo netiesioginę įtaką Konstituciniam Teismui atskleidžiant materialiujų Konstitucijos keitimo ribojimų turinį ir nubrėžiant ribas, kurių pagal Konstituciją negali peržengti jokia valstybės valdžia. Tai yra bylos, kuriose Konstitucinis Teismas suformulavo Konstitucijos pataisų konstitucingumo doktriną, be kita ko, įtvirtinančią absoliutų draudimą net ir referendumu priimti Konstitucijos pataisus, kurios paneigtų prigimtinių žmogaus teisių pobūdį. Formuodamas šią doktriną Konstitucinis Teismas 2014 m. liepos 11 d. nutarime atsižvelgė į Venecijos komisijos Nacionalinių konstitucinių referendumų gaires, pagal kurias Konstitucijos pataisos neturi prieštarauti tarptautinei teisei ar Europos Tarybos statuto principams (demokratijos, žmogaus teisių apsaugos ir teisės viršenybės).

Nekyla abejonių, kad Konvencijos teisė būtų svarbi sprendžiant, ar, pavyzdžiui, mirties bausmę arba kankinimus įteisinančios Konstitucijos pataisos nepaneigia prigimtinių žmogaus teisių pobūdžio. Šiame kontekste galima prisiminti, kad EŽTT yra konstatavęs, jog pagal Konvencijos 3 straipsnį „kiekvienas žmogus turi absoliučią, neatimamą teisę nepatirti kankinimo, nežmoniško ar orumą žeminančio elgesio jokiais, net sunkiausiomis, aplinkybėmis. Filosofinis šios teisės absoliutumo pagrindas neleidžia jokių išimčių, pateisinančių aplinkybių ar interesų balansavimo, nepriklausomai nuo asmens elgesio ar nusikaltimo pobūdžio“¹⁷.

---

¹⁷ *Gäfgen prieš Vokietiją*, peticija Nr. 22978/05, EŽTT Didžiosios kolegijos 2010 m. birželio 1 d. sprendimas, 107 punktas.

Be šio absoliutaus pobūdžio Konstitucijos pataisų turinio ribojimo, Konstitucinis Teismas suformulavo ir santykinio pobūdžio Konstitucijos keitimo ribas, kurių paskirtis – apsaugoti Konstitucijos vientisumą, jos vidinę darną ir kartu darną su Konvencijos teise. Tai yra draudimas Konstitucijos pataisomis paneigti Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus ir kartu – konstitucinį principą *pacta sunt servanda*, jeigu tų tarptautinių įsipareigojimų neatsisakoma vadovaujantis tarptautinės teisės normomis. Vadinasi, apskritai negali būti priimamos tokios Konstitucijos pataisos, kurios prieštarautų Konvencijos nuostatomis.

Atvirumo Konvencijos teisei ribos. Šiame kontekste svarbu pabrėžti, kad nors, kaip matyti iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos, Konstitucija gali būti apibūdinta kaip itin palanki Konvencijos teisei, Konstitucijos viršenybė ir ypač joje įtvirtintų vertybių sistema lemia atvirumo Konvencijai ribas.

Konstitucinis Teismas eksplicitiškai šių ribų klausimu pasisakė po to, kai, EŽTT priėmus sprendimą byloje *Paksas prieš Lietuvą*, išaiškėjo Konstitucijos ir Konvencijos (konkrečiai – teisę į laisvus rinkimus įtvirtinančio Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio) nuostatų nesuderinamumas. Šį nesuderinamumą nulėmė skirtingas teisinių vertybių pusiausvyros nustatymas ir pasyviosios rinkimų teisės apimties suvokimas. Konstitucinis Teismas, 2004 m. gegužės 25 d. nutarime formuodamas apkaltos pasekmių doktriną, didesnę svorį suteikė konstitucinėms valstybės saugumo, su juo susijusio Seimo narių ir kitų valstybės pareigūnų lojalumo valstybei ir jos konstitucinei santvarkai vertybėms, lemiančioms pasyviosios rinkimų teisės ribas. Tuo tarpu EŽTT 2011 m. sausio 6 d. sprendime pirmenybę suteikė žmonių nuomonės raiškos laisvei renkant įstatymų leidybos instituciją, net jei tai apimtų galimybę rinkti abejotino lojalumo valstybei kandidatus, ir atitinkamai plačiau traktavo pasyviają rinkimų teisę.

2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad EŽTT sprendimas pats savaime negali būti konstituciniu pagrindu reinterpretuoti (koreguoti) oficialiąją konstitucinę doktriną, jeigu tokia reinterpretacija, kai nėra atitinkamų Konstitucijos pataisų, iš esmės pakeistų visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą (konkrečiu atveju – konstitucinių apkaltos, priesaikos ir rinkimų teisės institutų integruotumą), taip pat pažeistų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemą, sumažintų Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijas.

Subsidiarumo principo svarba. Akivaizdu, kad toks jurisprudencijų išsiskyrimas išryškina diskusijos dėl subsidiarumo principo, kuriuo grindžiamas Konvencijos mechanizmas, reikšmę. Iš tiesų galima kelti klausimą, ar tam tikrais atvejais EŽTT neįsiterpia į Konstitucinio Teismo jurisdikciją (juk, pavyzdžiui, Pakso byloje EŽTT sprendimas iš esmės reiškė konstitucinio priesaikos instituto sumenkinimą).

Klausimų dėl realios subsidiarumo principo reikšmės palieka ir byla *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, kurioje EŽTT iš esmės kvestionavo nacionalinių teismų atliktą Lietuvos partizanų kaip

reikšmingos nacionalinės grupės dalies vertinimą. Kartu EŽTT savotiškai sumenkino asmenis, kurie, be kita ko, gynė Konvencijos vertybes ir žuvo dėl jų (tai liudija Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija).

Todėl norėčiau pritarti pozicijai, kad EŽTT, nenustatęs, jog nacionaliniai teismai nesilaikė Konvencijos teisėje (ypač jos 6 straipsnyje) įtvirtintų teisės į teisingą bylos nagrinėjimą standartų, neturėtų „perrašyti“ nacionalinių teismų atlikto konkrečiai valstybei būdingų faktinių, istorinių, politinių ar kitų aplinkybių teisinio vertinimo. Pasvertas ir nuoseklus subsidiarumo principo ir iš jo kylančios vertinimo laisvės doktrinos taikymas itin svarbus bylose, susijusiose su konkrečios visuomenės istorine patirtimi, visuomenės specifika ar konstitucinėmis vertybėmis.

Kaip subsidiarumo svarbos pavyzdį galėčiau pateikti komunistinio režimo simbolių, kaip antai raudonos penkiakampės žvaigždės, vertinimą. Lietuvoje tai vienareikšmiškai yra okupacinio totalitarinio režimo ir jo struktūrų, o ne, kaip teigiama byloje *Vajnai prieš Vengriją* (beje, paneigiant Vengrijos Konstitucinio Teismo vertinimą), tarptautinio darbininkų judėjimo, kovojančio dėl teisingesnės visuomenės¹⁸, simbolis. Natūralu, kad sovietinį totalitarinį režimą patyrusiose valstybėse šie simboliai, nepaisant teorinio jų daugiaprasmiškumo, turi aiškia dominuojančią prasmę. Laikantis EŽTT logikos *Vajnai* byloje, galima kelti retorinį klausimą dėl svastikos daugiaprasmiškumo.

Taigi neigiant skirtingą valstybių ir visuomenių patirtį bei savitumą būtų galima kalbėti ne apie nacionalinių teismų ir EŽTT dialogą, bet apie pastarojo teismo monologą, galintį neigiamai paveikti jo sprendimų legitimumą (pripažinimą konkrečiose visuomenėse).

Pareiga pašalinti nesuderinamumą. Kita vertus, norėčiau pabrėžti, kad net ir tam tikras nesusikalbėjimas nepaneigia itin palankaus Konstitucinio Teismo požiūrio į EŽTT sprendimų įgyvendinimą. Minėtame 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas, atskleidęs Konstitucijos atvirumo Konvencijai ribas, pabrėžė, kad konstitucinis pagarbos tarptautinei teisei principas lemia Lietuvos Respublikos pareigą pašalinti Konvencijos nuostatų nesuderinamumą su Konstitucijos nuostatomis, t. y. priimti atitinkamas Konstitucijos pataisas.

Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucijos keitimą Konstitucinis Teismas nurodė kaip vienintelį galimą būdą pašalinti Konstitucijos ir Konvencijos nuostatų nesuderinamumą. Tuo tarpu byloje dėl baudžiamosios atsakomybės už genocidą jis pažymėjo, kad, esant Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties ir Konstitucijos nuostatų nesuderinamumui, pareiga pašalinti jį gali būti įvykdyta ir atsisakant atitinkamų tarptautinėje sutartyje nustatytų tarptautinių įsipareigojimų vadovaujantis tarptautinės teisės normomis. Taigi valstybė turi diskreciją pasirinkti nesuderinamumo pašalinimo būdą, tačiau ši diskrecija žmogaus teisių srityje dėl ypatingo žmogaus teisių vaidmens demokratinėje visuomenėje ir dėl prigimtinio žmogaus teisių pobūdžio kaip

---

¹⁸ *Vajnai prieš Vengriją*, peticija Nr. 33629/06, EŽTT 2008 m. liepos 8 d. sprendimas, 52 punktas.

nekeičiamos, „amžinos“ Konstitucijos normos yra ribota. Atsižvelgiant į žmogaus teisių kaip pamatinių konstitucinių vertybių sampratą, taip pat į atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir valstybės geopolitinės orientacijos principus, tarptautinių įsipareigojimų žmogaus teisių apsaugos srityje atsisakymas paprastai nebūtų konstituciškai pateisinamas.

Išvados. Atsižvelgiant į šio pranešimo pradžioje pristatytus konstitucinius principus (t. y. konstitucinį teisinės valstybės principą ir principą *pacta sunt servanda*, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir valstybės geopolitinės orientacijos principus), taip pat į Konstitucinio Teismo praktiką šių principų pagrindu taikant Konvencijos teisę, galima daryti šias išvadas:

Pirma, Konvencija ir ją aiškinanti EŽTT praktika neabejotinai yra ir Konstitucijos, kaip aukščiausiosios teisės, o ne tik kitų Lietuvos teisės aktų aiškinimo šaltinis.

Antra, Konvencijos teisėje formuojami žmogaus teisių apsaugos standartai suvokiami kaip minimalus konstitucinis nacionalinės teisės standartas.

Trečia, pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas turi pareigą Konstitucijos nuostatas aiškinti suderintai su Konvencijos teise. Nuo šios pareigos gali būti nukrypstama tik dviem atvejais: kai iš Konstitucijos kyla aukštesni nei konvenciniai žmogaus teisių apsaugos reikalavimai arba kai suderintas aiškinimas iš esmės pakeistų Konstitucijoje įtvirtintų jos ginamų vertybių sistemą.

Nors toks Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atsiskleidžiantis požiūris į tarptautinius įsipareigojimus žmogaus teisių apsaugos srityje nėra unikalus, kai kuriems konstitucionalistams jis gali pasirodyti kiek neįprastas ir pernelyg palankus tarptautinei teisei. Tačiau be tokio požiūrio, užkertančio kelią saviizoliacijai, būtų sunku įsivaizduoti Lietuvai, kaip atviros Europos valstybės ir demokratių bendruomenės narės, konstitucinę tapatybę. Toks požiūris į tarptautinę teisę bent iš dalies gali būti siejamas ir su Lietuvos istorine patirtimi. Juk 50 metų trukusios okupacijos laikotarpiu būtent tarptautinės teisės dėka Lietuva išsaugojo valstybingumą ir galėjo atkurti nepriklausomybę.